

20. Родной край (Херсон). – 1917. – 16 марта; 25 марта.
21. Власть народа (Одесса). – 1917. – 14 апреля.
22. Приднепровский край (Екатеринослав). – 1917. – 14 марта.
23. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). – Ф.3829. – Оп.1. – Спр.17.
24. Національні меншини України у ХХ столітті: Політико-правовий аспект / [авт. кол. : М. Панчук (керівник) та ін.] – К. : ІПіЕНД, 2000. – 356 с.
25. Скальський В. Політичне життя польської громади під час Української революції (березень 1917 – квітень 1918) / В. Скальський // Український історичний збірник. – 2008. – Випуск 11. – С.185-202.
26. ДАОО. – Ф.16. – Оп.123. – Спр.1196.
27. Известия Николаевского совета рабочих и военных депутатов (Николаев). – 1917. – 10 июня.
28. Калениченко П.М. Брати по класу – брати по зброї. Участь польських інтернаціоналістів в боротьбі за владу Рад на Україні, 1917-1920 рр. / П.М. Калениченко. – К. : Вид-во політ. літератури України, 1973.
29. ДАОО. – Ф.Р-3829. – Оп.1. – Спр.10.
30. Одесские новости (Одесса). – 1917. – 28 марта.
31. Власть народа. (Одесса). – 1917. – 14 апреля.
32. ДАОО. – Ф.3829. – Оп.1. – Спр.11.
33. Южный рабочий (Одесса) – 1917. – 30 июня.
34. Голос пролетария (Одесса). – 1917. – 28 декабря.
35. Южный рабочий (Одесса) – 1917. – 17 августа.
36. Народная жизнь (Екатеринослав). – 1917. – 13 июня.
37. Известия Совета рабочих депутатов (Екатеринослав). – 1917. – 8 июня.
38. Маленькие одесские новости (Одесса). – 1917. – 31 мая.
39. ДАОО. – Ф.3829. – Оп.1. – Спр.42.
40. Зінько С. Польські громадські організації м. Одеси кінця ХІХ – початку ХХ ст. / С. Зінько // Поляки на Півдні України: історія та сьогодення. – Т.1. – Жешов-Одеса, 2008. – С.231-236
41. Власть народа (Одесса). – 1917. – 14 апреля.
42. ДАОО. – Ф.16. – Оп.123. – Спр.1249.

Ядловская О. С. Деятельность польских политических партий и организаций в южноукраинском регионе в период Центральной Рады

В статье охарактеризовано деятельность польских политических партий и организаций в южноукраинском регионе в период Центральной Рады и доказано, что центрами политического движения на Юге Украины были Одесса и Катеринослав. Доказано, что в целом польская меншина на Юге Украины свою деятельность проводила в духе демократических устремлений общества в период Центральной Рады.

Ключевые слова: польские политические партии и организации, Центральна Рада, Юг Украины.

Yadlows'ka O. S. The activity of the Polish political parties and organizations in the South region at the period of the Central Rada

In the article the activity of the Polish political parties and organizations in the south region at the period of the Central Rada is described. It is well-proven that the centers of the Polish motion on the South of Ukraine were Odesa and Katerynoslav. It's made the conclusion that the Polish minority on the South of Ukraine operated at whole in the spirit of democratic aspirations of the period.

Keywords: the Polish political parties and organization, Central Rada, South Ukraine.

УДК: 351.713: 94(477) “1917/1921”

Д. В. Архірейський

РАДЯНСЬКЕ МИТНО-ТАРИФНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОБИ “ВОЄННОГО КОМУНІЗМУ”

У статті аналізуються особливості радянського митно-тарифного регулювання в контексті розвитку митної справи в часи революції і громадянської війни 1917–1921 рр. Розглядається фактичне ставлення радянського режиму до митної справи, митно-тарифного регулювання і зовнішньої торгівлі в цілому. Висвітлюються деякі особливості функціонування митної системи радянської України.

Ключові слова: митна система, митний тариф, мито-тарифне регулювання, “воєнний комунізм”

Дослідники економічних аспектів більшовицької політики “воєнного комунізму”, як показує аналіз відповідної історіографії, приділяючи увагу зовнішньоторговельній діяльності радянського режиму, митну тематику певною мірою ігнорували. Митно-тарифне регулювання, будучи невід’ємною складовою радянської митної справи, постає, таким чином, у цілому малодослідженою науковою проблемою, причому деякі науковці вивчають не стільки саме регулювання, скільки його інституалізацію [1, с.32-34; 2, с.136-142; 3, с.85-92, 102, 103; 4, с.85; 5, с.16, 17; 6, с.174-178; 7, с.141-143]. Це, звичайне, викликає об’єктивну необхідність відповідних наукових досліджень.

Митно-тарифне регулювання як явище залишається важливою складовою сучасних глобальних економічних процесів. Отож, немає нічого дивного, що до нього прикута увага дослідників, які представляють різні наукові сфери, напрямки, дисципліни. Вивчення історичного контексту митної справи взагалі і митно-тарифного регулювання зокрема дозволить ліквідувати не тільки відповідні лакуни історичних знань, але й зрозуміти деякі аспекти сучасності.

Стаття присвячується аналізу митно-тарифного регулювання більшовицького уряду доби "воєнного комунізму", що дозволяє розширити знання про витoki радянського режиму, зрозуміти суть деяких його економічних принципів. Досліджуються впливи загальнорадянського митно-тарифного регулювання на митну справу радянської України.

Радянське митно-тарифне регулювання, як, утім, і вся митна справа в цілому, були залежними від державної монополії радянської зовнішньої торгівлі, встановленої урядом В. Леніна постановою "Про націоналізацію зовнішньої торгівлі" від 22 квітня 1918 р. [8, №33, ст.432]. Наївно думати, що, захопивши у жовтні 1917 р. владу в Росії, більшовики мали конкретну й чітку програму з реалізації митної справи, в тому числі й щодо митно-тарифного регулювання. Джерела свідчать, що більшовики не прийшли в цю сферу з готовими рецептами. Основоположним принципом їх дій в області митної політики і – ширше – в зовнішній торгівлі стала державна монополія як своєрідний політичний імператив. Монополія розглядалася більшовицькими доктринерами як ефективний метод боротьби з приватним капіталом, у тому числі, звісно, й міжнародним.

Як відомо, певний час російська революція розглядалася вождами більшовиків як прелюдія і підготовка до революції світової. За доби так званого воєнного комунізму більшовики-комуністи розривалися між бажаннями готувати і підживлювати чим тільки можна світову революцію та необхідністю зміцнювати власний режим на певній території, тобто по суті розбудовувати свою владу на державних засадах. Державне ж будівництво передбачало серед іншого облаштування і захист кордонів, налагодження механізмів зовнішньої торгівлі, розробку та реалізацію митної справи. Хоча остання ніколи не була пріоритетним напрямком державної політики більшовиків (радянська митна справа завжди підпорядковувалась інтересам зовнішньої торгівлі, що визначало особливості її інституалізації та структуризації), тим не менш ігнорувати її уряд Леніна собі дозволити не міг.

Перші більшовицькі розпорядження й декрети щодо митної галузі мали відношення здебільшого до встановлення контролю над нею та її структурної перебудови [9, №39, ст.506; №48, ст.569; №61, ст.673; №72, ст.788]. Йшлося також про здійснення митних процедур на кордоні (контроль, огляд та облік товарів і вантажів, які переміщувалися через кордон) [10, №14, ст.197; №15, ст.221; №62, ст.679; №69, ст.751; 11, №39, ст.174; №59, ст.270; №93, ст.510; №94, ст.513].

Аналізуючи перші правові та директивні документи більшовиків, які мають відношення до організації радянської митної справи, можна помітити відсутність новацій у сфері митно-тарифного регулювання. Якщо протягом кінця 1917–1918 рр. з'явилося вього три законодавчі акти (декрети РНК РСФРР "Про вільне ввезення з Фінляндії паперу та паперової маси" від 11 листопада 1917 р., "Про розмежування прав Центральної і місцевих Радянських властей із збору мит і про регулювання діяльності місцевих митних установ" від 29 травня 1918 р. і "Про відміну мит на деякі товари" від 5 грудня 1918 р.) [12, №2, ст.28; №39, ст.506; №97, ст.993], в яких йшлося про застосування хоча би дореволюційних митних тарифів і стягування відповідних мит, то в період 1919–1921 рр. закони, якими б впроваджувалося нове, вже радянське митно-тарифне регулювання, не приймалися взагалі. Це пояснюється відсутністю в нового режиму відповідних конкретних планів, а також тим, що продовжували, як зазначалось, діяти попередні (дореволюційного часу) митні тарифи, які в умовах невиразної зовнішньої торгівлі поки що цілком влаштовували більшовиків. Тим більше, що тарифи, за логікою нового режиму, були невизначальною складовою митної справи. Як зазначає Л. Марков, за декретом РНК РСФРР "Про перехід Департаменту Митних Зборів, Головного Управління Прикордонної Охорони і Корчемної Варти у підпорядкування Народного Комісаріату Торгівлі і Промисловості" від 29 червня 1918 р. "не лише по суті, але й за формою контроль за всім майном, яке провозилося через кордон, а не (митні) збори, став головним у роботі митниць" [13, с.72, 73]. Він же акцентує увагу на тому, що навіть "перетворення Департаменту митних зборів на Головне управління митного контролю означало, що перед радянськими митними установами (в той час) ставляться зовсім нові задачі – не збори, а контроль" [14, с.7]. Більш чіткіше цю ситуацію (ствалення радянських урядовців до митних зборів) пояснюють Б. Габричідзе та В. Зобов: "У перші місяці Радянської влади, а згодом і в період воєнного комунізму (1918-1921 рр.) митним зборам відводилася вельми скромна роль. Пояснювалося це тим, що НКЗТ (Наркомат зовнішньої торгівлі РСФРР. – Авт.) в ці роки не продавав, а розподіляв товари. Майже повна відсутність вартісного механізму обміну всередині країни, нерегулярність зовнішньоторговельного обігу та його незначущість серйозно ускладнювали використання митного тарифу як інструменту торгівлі Радянської Росії з іншими державами" [15, с.32, 33; 16, с.38, 39].

Намагання одночасно реалізувати доктрину державної монополії зовнішньої торгівлі і розбудовувати міцну державу викликали у більшовиків певні колізії в митній сфері. З одного боку, згадуваний декрет РНК РСФРР "Про розмежування прав Центральної та місцевих Радянських властей

із збору мит і про регулювання діяльності місцевих митних установ” від 29 травня 1918 р., на думку В. Храбскова, “називав традиційні форми діяльності митниць”, в тому числі стягнення мит, з іншого ж, – “мова йшла про абсолютно нові форми здійснення контрольних функцій щодо дотримання в першу чергу державної монополії зовнішньої торгівлі” [17, №39, ст.506; 18, с.17]. Фактично йшлося про переінакшення функцій митної служби в цей період: митні структури орієнтувалися радянськими політиками не на наповнення держбюджету шляхом митних зборів (фіск), а на охорону державної монополії зовнішньої торгівлі (контроль). За таких умов природно знижувалось значення митних тарифів та і всієї митної служби в цілому, адже на перші ролі виходили державні структури, які забезпечували товарообіг.

Тим не менш, за більшовиків тарифікація товарів не стала реліктом минулого. У спадок новому режиму залишалися дореволюційні тарифи, а також деякі інституції, відповідальні за митно-тарифну політику. Це можна пояснити кількома факторами. По-перше, в митних установах продовжували працювати дореволюційні кадри, які не поспішали змінювати свою професійну свідомість, чудово розуміючи значення митного тарифу як такого. По-друге, продовження бойових дій з одночасною економічною кризою залишали митну справу разом з проблемою тарифів далеко не на першому місці в системі політико-державних та економічних пріоритетів більшовиків. По-третє, сама радянська митна служба певний час була децентралізована, адже керівники новопроголошених радянських республік, в тому числі на території України, були не проти мати власні митні структури, що не дозволяло уніфікувати систему в цілому, не кажучи вже про окремі аспекти митної справи.

Не дивлячись на своє дійсне ставлення до митних тарифів і митних зборів взагалі, урядовці РСФРР, тим не менш, ніби як за інерцією не відмовлялися від тарифної складової митної справи. Про це свідчить навіть структура Наркомату торгівлі і промисловості, до складу якого з 1918 р. і до 1920 р. входили Головне управління митного контролю, а також Митно-тарифний і трактатний відділ, очолюваний Г. І. Шапошниковим [19, арк.7]. Є документальні підтвердження того, що протягом 1918 – на початку 1919 р. російські митники стягували мито з товарів, які переміщувалися через український кордон [20, арк.138]. Про стягування мита харківськими митниками протягом березня-травня 1918 р., а також про неправильне використання ними ставок митного тарифу у 1918 – на початку 1919 р. свідчать матеріали Державного архіву Харківської області [21; 22].

Втім, автори “Таможенного дела в СССР” у 1949 р. вважали, що ввезення товарів і вантажів через радянський кордон до 1922 р. здійснювалось безмитно, хоча більшовицький уряд і надав спочатку Наркоматові торгівлі і промисловості, потім Наркоматові зовнішньої торгівлі право нараховувати мито на привозні товари в разі потреби. Проте наркомати цим правом не скористалися, що пояснювалось незначним обсягом імпортованих товарів після зняття економічної блокади в 1920 р. [23, с.57]. Насправді наркомати цим правом користувалися, але безсистемно, незавжди і, вочевидь, не скрізь.

Не маючи особливої довіри до дореволюційної директивної і взагалі правової бази, більшовицькі урядовці і навіть митні керівники, на відміну від “старорежимних” митних фахівців, без особливого пієтета ставились і до існуючої митної тарифікації, власне як і до митних зборів. В період “воєнного комунізму” система стягування мит працювала фактично в режимі ручного керування: більшовики намагалися завдяки цьому вирішувати насамперед поточні політичні проблеми. Наприклад, вирішуючи продовольчу проблему, Ленін 5 грудня 1918 р. підписав декрет про відміну мит на імпортовані продовольчі товари [24, с.74; 25, №97, ст.993]. 19 липня 1920 р. виконуючим обов’язки наркома зовнішньої торгівлі Лежавою було підписано циркуляр № 605/11 по Головному митному управлінню (ГМУ) НКЗТ РСФРР, в якому, зокрема, зазначалося, що “на товари, які прибувають з-за кордону і мають бути передані різним радянським установам, мита та інші митні збори надалі до особливого розпорядження не нараховуються” [26, арк.9]. Отже, так як до впровадження непу зовнішня торгівля (закупівля товарів за кордоном і розподіл їх всередині країни) була під цілковитим контролем правлячого режиму, стягування мит вважалось в цілому недоцільним заходом. І тим не менш, керівництво НКЗТ РСФРР і ГМУ від використання митних тарифів і стягування мита, як було зазначено, в цілому не відмовлялось.

Дуже важливою роль митного апарату в зовнішній торгівлі в 1919 р. вважали поки що незалежні митники УСРР, які серйозно розраховували в майбутньому укладати міждержавні митно-тарифні угоди [27, арк.36].

У 1920 р., коли здавалося, що більшовики перемагають у боротьбі за вищу владу, в тому числі на теренах України, уряд РСФРР, у принципі не відмовляючись від своєї монополії зовнішньої торгівлі, дещо переглянув ставлення до мита, особливо ввізного. Нарком торгівлі і промисловості Л. Красін оприлюднив свої тези з питань радянської зовнішньої торгівлі, які в січні 1920 р. були розглянуті на засіданні РНК РСФРР. Як наслідок, зазначає Л. Марков, “була підтверджена непорушність монополії зовнішньої торгівлі, затверджений список товарів, які дозволялося ввозити..., розглядалось питання про збереження ввізних мит і було визнано доцільним їх залишити, як захід, що дозволяв радянському урядові на майбутніх економічних переговорах з капіталістами вимагати компенсацій для надання режиму найбільшого сприяння” [28, с.74, 75]. Автори “Таможенного дела в СССР”, проте, вважали, що визнання доцільності стягування мит датується другою половиною 1921 р. [29, с.57]. Але архівні

матеріали підтверджують правоту Маркова. Так, при Харківській митниці фактично протягом всього 1920 року діяла тарифно-нормувальна комісія [30]. Витратні й тарифні відомості у 1920 р. мала й Таганрозька митниця, яка з 2 вересня 1920 р. підпорядковувалася Відділові митного контролю і прикордонної охорони Управління уповноваженого НКЗТ РСФСР при уряді УСРР [31; 32, с.168]. Отже, протягом 1920 р. українські митні установи, крім контрольних завдань, виконували і фіскальні [33, арк.13зв., 38].

Ігнорування митних тарифів за доби “воєнного комунізму” доречно вважати однією з характерних рис тодішнього курсу більшовиків. С. Гнітько, наприклад, вважає, що запровадження державної монополії зовнішньої торгівлі В. Ленін пояснював у цей час “необхідністю захистити слабку вітчизняну промисловість від напливу товарів іноземного походження. Він вважав, що ні державний контроль над зовнішньою торгівлею, ні митна політика, ні охорона кордонів не захистять радянську економіку від іноземного капіталу” [34, с.5]. Звісно, таке пояснення позиції Леніна є дещо спрощеним. Безперечно, що лідер компартії бажав використовувати монополію не тільки для протистояння західному капіталові, а й для додаткового контролю вітчизняного приватного капіталу. Отже, для Леніна проблема державної монополії зовнішньої торгівлі була не тільки економічною, а й політичною.

Отже, впроваджена більшовиками навесні 1918 р. державна монополія зовнішньої торгівлі була природною складовою політики “воєнного комунізму”. Режим монополії значною мірою нівелював митно-тарифне регулювання і митну службу в цілому. Хоча більшовики не відважились ліквідувати митне відомство, вони змінили пріоритетність його функцій. У період, коли за умов економічної блокади “країни Рад” зовнішня торгівля останньої ледь животіла, більшовики вважали, що митні структури мають насамперед виконувати контрольні, а не фіскальні функції. Тим не менш, від митного тарифу (він залишався дореволюційним) і практики митних зборів новий режим не відмовився, про що переконливо свідчать в тому числі й матеріали українських митних установ того часу. Втім, в період “воєнного комунізму” система стягування мит працювала вибірково і виключно в режимі ручного керування. Такий принцип реалізації митної справи, як і режим державної монополії зовнішньої торгівлі в цілому, в контексті урядової політики “воєнного комунізму” служили передовсім політичним, а не економічним цілям. У 1920 р., проте, ситуація почала змінюватися. Країни Антанти зняли економічну блокаду більшовицької держави, поживавилась зовнішня торгівля, і це змусило радянський уряд змінити ставлення до значення мита і митного тарифу.

Джерела та література

1. Габричидзе Б. Н., Зобов В. Е. Таможенная служба в Российской Федерации. – М.: Юрид. литература, 1993.
2. Кисловский Ю. Г. История таможенного государства Российского. 907-1995. – М.: Автор, 1995.
3. Марков Л. Н. Очерки по истории таможенной службы. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1987.
4. Павлов А. П. Українська митниця на шляху відродження та розвитку: правові та історичні аспекти. – К.: Акцент, 2002.
5. Храбсков В. Г. Таможня и закон. – М.: Юрид. литература, 1979.
6. Чорний В. Україна і митна справа: Історичний нарис. – К.: Комп'ютерно-видавничий, інформаційний центр “КВІЦ”, 2000.
7. Шишкин В. А. “Полоса признаний” и внешнеэкономическая политика СССР (1924-1928 гг.). – Л.: Наука, 1983.
8. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918 гг. – М., 1942.
9. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918 гг. – М., 1942.
10. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918 гг. – М., 1942.
11. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1920 г. – М., 1943.
12. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918 гг. – М., 1942.
13. Марков Л. Н. Очерки по истории таможенной службы. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1987.
14. Марков Л. Н. Таможенное право. – Иркутск, 1973.
15. Габричидзе Б. Н., Зобов В. Е. Таможенная служба в Российской Федерации. – М.: Юрид. литература, 1993.
16. Габричидзе Б. Н. Таможенное право. – М.: БЕК, 1995.
17. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918 гг. – М., 1942.
18. Храбсков В. Г. Таможня и закон. – М.: Юрид. литература, 1979.
19. Російський державний архів економіки (далі – РДАЕ). – Ф. 413.– Оп. 14. – Спр. 6.
20. РДАЕ. – Ф. 413.– Оп. 14. – Спр. 9.
21. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. 84. – Оп. 2. – Спр. 44.
22. ДАХО. – Ф. 84. – Оп. 2. – Спр. 49.
23. Александров Д. А., Дмитриев С. С. Таможенное дело в СССР. – М.: В/о “Международная книга”, 1949.
24. Марков Л. Н. Очерки по истории таможенной службы. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1987.
25. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918 гг. – М., 1942.
26. ДАХО. – Ф. Р-341.– Оп. 3. – Спр. 23.
27. РДАЕ. – Ф. Р-341.– Оп. 3. – Спр. 10.
28. Марков Л. Н. Очерки по истории таможенной службы. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1987.
29. Александров Д. А., Дмитриев С. С. Таможенное дело в СССР. – М.: В/о “Международная книга”, 1949.
30. ДАХО. – Ф. Р-341.– Оп. 1. – Т. 1. – Спр. 60.
31. ДАХО. – Ф. Р-341.– Оп. 3. – Спр. 5.

32. Чорний В. Україна і митна справа: Історичний нарис. – К.: Комп'ютерно-видавничий, інформаційний центр "КВІЦ", 2000.
33. ДАХО. – Ф. Р-341.– Оп. 3. – Спр. 19.
34. Гнітько С. Боротьба з контрабандою в Україні у 20-ті роки // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=42157>

Архирейский Д.В. Советское таможенно-тарифное регулирование эпохи "военного коммунизма"

В статье анализируются особенности советского таможенно-тарифного регулирования в контексте развития таможенного дела во время революции и гражданской войны 1917–1921 гг. Рассматривается фактическое отношение советского режима к таможенному делу, таможенно-тарифному регулированию и внешней торговле в целом. Освещаются некоторые особенности функционирования таможенной системы советской Украины.

Ключевые слова: таможенная система, таможенный тариф, таможенно-тарифное регулирование, "военный коммунизм"

Arhireiskiy D.V. Soviet custom-tariff adjusting in the age of "military communism"

In the article the features of the soviet custom-tariff adjusting in the context of development of custom business during revolution and civil war 1917–1921 are analysed. Actual attitude of the soviet mode toward custom business, custom-tariff adjusting and foreign trade on the whole is examined. Some features of functioning of the custom system of soviet Ukraine are elucidated.

Keywords: custom system, custom tariff, custom-tariff adjusting, "military communism"

УДК 94(477)"1921-1923"

О. С. Бикова

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОЛОДУ 1921–1923 РОКІВ: ПОВОЛЖЯ, КРИМ, ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ

У статті вивчається період голоду 1921-1923 років в Криму, у порівнянні з аналогічними подіями в Поволжі і в Південній Україні. Розглядаються причини голоду, особливості його протікання в різних регіонах країни, масштаби допомоги, яку надавали голодуючим радянські і іноземні організації допомоги, втрати від голоду і його наслідків.

Ключові слова: голод, продрозкладка, нова економічна політика, радянська влада, організації допомоги, голодуючі.

Передмова. На початку 1920-х років в Радянській Республіці спалахнув голод. Ним були охоплені частина Російської Федерації (Саратовська, Сибірська, Уральська, Царицинська губернії, територія Середнього та Нижнього Поволжя, Північний Кавказ), Крим, який входив до складу РСФРР, і південні губернії Української СРР.

Спочатку радянське керівництво намагалось приховати інформацію про масовий голод у країні. Це була трагедія, до якої В.І. Ленін і його оточення були не готові. Голод не можна було списати на підривному діяльність ворогів радянської влади, а таким чином, відповідальність за нього потрібно було брати на себе. Тільки коли радянський уряд усвідомив усі масштаби лиха, яке досягло країну, В.І. Ленін звертається за допомогою до міжнародної спільноти. М. Горький 6 липня 1921 року за дорученням уряду РСФРР написав відозву «Ко всем честным людям» – звернення до світової інтелігенції, а також патріарх Тихон – до західної церкви [1]. Про голод у Радянській державі дізнався весь світ, але йшлося тільки про Поволжя. Про становище в інших регіонах країни – в Криму і на Півдні України – в 1921 р. не говорилося нічого.

З цього, власне, все і почалося. Протягом багатьох десятиліть у Радянському Союзі говорилося виключно про голод у Поволжі. Вислів «голодуюче Поволжя» став крилатим і використовувався як характеристика голоду. Про цей голод писали публіцисти, його вивчали історики. Правда, з опублікованих у СРСР книг можна було дізнатися і про те, що посуха у 1921 р. охопила також частину України і Крим. Так, у томі VI «Історії Української РСР», опублікованому в 1977 р. зазначалося: «...У 1921 р. країну спіткало стихійне лихо – велика посуха. Особливо потерпіли від неврожаю Поволжя, Північний Кавказ, південні губернії України і Крим» [2, с.26]. Про те, що Південь України і Крим були охоплені посухою писали і у томі VIII багатотомної історії СРСР (видано 1967 р.) [3, с.57-60]. Але з цих, як і з інших книг, опублікованих в СРСР, читач не міг дізнатися, що Україна і Крим також стали ареалом голоду, від якого вмирили люди. У згаданій вище «Історії України», наприклад, багато говорилося про страждання голодуючих робітників і селян Поволжя, про допомогу їм з боку трудящих України [2, с.26-28]. Зокрема, були наведені дані про 420 тис. осіб з Поволжя і Сибіру, яких «прийняли трудящі України в цей тяжкий час», про 31 млн. пудів хліба, який у 1921-1922 рр. відправили ці «трудящі» до Радянської Росії, про інші форми допомоги Поволжю. А про те, що в цей час жертвами голоду стали